

PAKHYMERES'E GÖRE KASTAMONU'DA "AMOURIOI " AİLESİ"

Elizabeth A. ZACHARIADOU
Çev.:Zerrin Günel ÖDEN

Profesör C.Cahen, yeni bir makalesinde Bizans tarihçilerinden bazı dikkat çekici alıntılar yaparak, siyasal merkezlerden uzaklığı sebebiyle Kastamonu bölgesi tarihinde ortaya çıkan çeşitli problemlere değinmiştir¹. Bunlardan biri, Selçuklu Sultanı II.Mesud dönemindeki bazı olaylar ile ilgili hususlarda Bizans tarihçisi George Pakhymeres'in eserinde verdiği bilgilerle ile Doğu kaynaklarında yer alan rivâyetlerin birbirine uymamasıdır. Pakhymeres'in, Kastamonu ile ilgili olarak kaydettiği olaylar arasında Ali Amourios ve - daha önemsiz bir şahıs olarak görünen - kardeşi Nasireddin ile onların Amourios olarak adlandırdığı babaları da yer almaktadır². Pakhymeres'in eserinde adı geçen Amourios ve oğulları Nikephoros Gregoras tarafından da zikredilmiş, fakat her nasılsa Gregoras, Amourios'un oğullarının isimlerini vermemiştir³.

Amourios'un bir isim ve Arapça Umur adının Grekçe'ye çevrilmiş şekli olduğu tarihçiler tarafından kesinlikle kabul edilmiştir⁴. Pakhymeres'in kayıtları tahlil

* Elizabeth A. Zachariadou, *Pakhymeres on the "Amounioi" of Kastamonu, Byzantine and Modern Greek Studies* 3.Oxford,1977.s.57-70.

¹ C.Cahen, *Questions d' histoire de la province de Kastamonu au XIII e siecle, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, 1971, s.145-58; krş.ayn.mlf., *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s.310-12.

² Georgii Pakhymeris, *De Michaele et Andronico Palaeologis Libri Tredecim*, ed. I.Bekker (CSHB, 1835),II.s.327-30.

³ Amourios ve oğulları Laonikos Chalkokondyles ve Georgios Sphrantzes'e atfedilen *Chronicon Maius*'un müellifi tarafından da zikredilmektedir.Chalkokondyles'in eserinin Gregoras'dan hasil olduğu ve *Chronicon Maius* (XVI.yüzyıl)'un müellifinin de Chalkokondyles'e dayandığı ispat edilmiştir. Bu sebeple bu iki kaynak makalede dikkate alınmayacaktır. Bk. P.Witteck, *Das Fürstentum Mentesehe* (Istanbul Mitteilungen, II: İstanbul 1934), s.18-19; R.J.Loernertz, *Autoar du Chronicon Maius attribue a Georges Phrantes*, *Miscellanea Giovanni Mercati*, III (Studi e Testi, 123 : Vatican city, 1946), s.273-311.

⁴ G.Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II , Berlin 1958, s.216 (ὀμῶρης); Ἀμουργος - Umur arasındaki karışıklığım Chalkokondyles'in tarihini yazmasına kadar gittiği not edilmelidir: Bunlardan birinde, isim ὀμουργειν veya ὀμῶρηιν (genetif) olarak görünmektedir. Ancak Chalkokondyles'in tarihi *Variae Lectiones* olarak nitelendirilmiş olan ve özel bir önemi olmayan XV.yüzyıl sonunda yazılmıştır (Moravcsik, a.g.e.). Bundan başka birçok Bizans yazarının Arapça Umur adını Ἀμουργος olarak çevirerek kullandığı vurgulanmıştır (Moravcsik, a.g.e.) ve bu gerçekte daha fazla karışıklığa sebep olmuştur.

edildiğinde Amourios'un bir unvandan türeyerek aile adı hâline geldiği hemen ortaya çıkacaktır.

Bizzat yaşadığı devrin olaylarını kaydetmiş olan Pakhymeres, Bapheus (Koyunhisar)* savaşını anlatırken Ali adlı bir şalüstan bahseder. Zira Ali, bu savaşa Osmanlılar tarafında döğüşerek iştirâk etmişti. Ancak Bizanslı tarihçi, hikayeyi baştan anlatmak yerine rivayetlerinin ilk cümlesini bitirmeden bırakır. Böylece Pakhymeres, benim burada mümkün olabildiği kadar metne sadık olarak verdiğim konudan ayrılmağa başlayarak şu bilgiyi verir." Ali Amourios ve kardeşi Nasreddin (daha sonra birkaç yıl süreyle Bizans İmparatoru elindeki tutsaklardan biri) Kastamonu Türkleri'nin yardımı ile komşu Bizans bölgelerini tahrip ettiler. Ali, kudretinin gittikçe arttığı bir sırada Sultan II. İzzeddin'in oğlu Melik Masour' (Μασούρ) u savaşta öldürdü".

Bu noktada Pakhymeres, Melik Masour'un hikâyesine başlar." Bu Melik Masour, tahtından uzaklaştırılan babasının kaderini paylaşarak, onunla birlikte Enez'den Kırım'a gitti. Babasının ölümünden sonra Karadeniz'i geçerek Kastamonu'ya geldi⁵. Burada, Moğol hakanı Argun Han'ın teveccühünü kazanmayı başardı ve babasının geçmişte sahip olduğu yerlerin hâkimi hâline geldi. Bölgenin Türk emirlerini kendi rızalarıyla veya zor kullanarak itaat altına aldı. Fakat Ali'nin babası Moğollar⁶ ile irtibat kurdu ve onlardan askerî yardım temin ederek Masour'a şiddetle mukavemet etti. Böylece onu süratle öyle bir noktaya getirdi ki, Masour, karısı ve maiyeti ile birlikte kaçmağa mecbur kalarak, Bizans İmparatoru'ndan sığınma talebinde bulundu. Masour, ilk önce Ereğli (Herakleia)'ye oradan da İstanbul'a geldi. Fakat İmparator bu sırada Nif (Nymphaion)'de idi ve oradan Masour'a kendi huzuruna gelmesini emretti. Böylece Masour, karısını başkentte bırakarak İmparator'un emrindeki bir memurun refâkatinde Nif'e doğru yola çıktı. Ancak Masour, yarı yolda yani Edremit (Adramyttion)'de İmparator'un yanına gitmesinin hiçbir olumlu netice vermeyeceğini anladı. Bu sebeple kaçarak Türkler'in yanına geri döndü ve derhal eski gücünü fazlasıyla elde etti. Ali'nin babası Masour'a karşı mukavemetin boşuna ve tehlikeli olacağını anladı. Bu sebeple Masour'un hizmetine kabul edilmeyi umut ederek, beraberinde hediyeler ve yedi

* Koyunhisar Savaşı (27 Temmuz 1302). Bapheus: İznik (Nicomedia) 'e yakın bir yer. Bu savaş hakkında bakınız H. İnalcık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", The Ottoman Emirate (1300-1389), ed. E. Zachariadou, Crete University Press, Rethymon 1993, s.81 vd.; M. T. Gökbilgin, Osman I. Mad., *İA*, s.438; Kemalpaşazâde (Tevârih-i âl-i Osmân, I. Defter, yay. Ş. Turan, Ankara 1970, s.143-146) Taz Ali demekle meşhur bir zatın İznik muhasarasında Osman Bey yanında savaştığını zikretmektedir.

⁵ Pakhymeres'e göre Μασούρ (Masour) ilk önce Θυμαίνη (Thymaine)'e ulaştı. Θυμαίνη veya Θυρννα Paflagonya'nın eski bir kasabasıydı: bk. Flavii Arriani, *Quae exstant omnia*, ed. A. G. Ross, II : Scripta Minora et Fragmenta, Leipzig 1968, s.116-17 ; krş. Claudii Ptolemaei, *Geographia*, ed. C. Muller I/2, Paris 1901, s.846 (özellikle şerhi). Pakhymeres. Başka bir bölümde aynı bilgiyi tekrarlarken, "Masour'un Karadeniz'i geçerek Kastamonu'ya vardığını " ifade eder.

⁶ Moğol siyasetindeki bu değişim daha sonra izâh edilecektir.

oğluyla birlikte ona saygılarını sunmak üzere yola çıktı. Masour onları kabul etti ama , hemen orada hizmetkârlarına öldürttü. Ali, kılıçtan geçirilen bu aileye göre yaşamak için yeterli şansa sahipti. Bir süre sonra Ali, onun için çok önemli olan ailesinin intikâmını almaya karar verdi. Bu amaçla birçok Türk ile birleşti ve bir asi gibi Masour'un topraklarını tahrip etmeye başladı. Bunun üzerine Masour, ona karşı harekete geçti ve yapılan savaşta öldürüldü. "Bu olaylar Ali'nin rütbesini Amourion 'a yükseltti"⁷. Ali bir süre sonra Bizanslılara karşı savaşmaya başladı".

Pakhmeres, başka bir vesileyle Bizans İmparatoru II. Andronikos tarafından planlanan bir evliliği kaydederken de Masour'dan bahseder. Hemen hemen aynı kelimelerle Masour'un hükâyesini tekrarladıktan ve bu kişinin kaderi hakkında önceden yazmış olduklarını ilâve ettikten sonra Masour'un İstanbul'da bıraktığı kızkardeşi ve karısı ile ilgili bazı kısa bilgiler verir. Karısı sürekli müracaatlar neticesinde İmparator tarafından Masour'un yanına gönderilmiş, fakat genç kızkardeşi İstanbul'da bırakılmıştı. II. Andronikos, onu bir rehine olarak alıkoymuş ve sonra bir Türk emiri ile evlendirmeyi düşünmüştü⁸.

Ali'nin babası ile II. İzzeddin'in oğlu arasındaki bu olaylar, Nikephoros Gregoras tarafından Pakhmeres'den takriben elli yıl sonra tamamladığı tarihinde tekrar edilmektedir. Bununla beraber, Gregoras'ın verdiği bilgi azdır. " Sultan İzzeddin, oğlu Melik ile birlikte Enez'den Kırım'a kaçtı (Gregoras, İzzeddin'in oğlunu isim vermeden unvanıyla zikreder); İzzeddin'in ölümünden kısa bir süre sonra Melik, Karadeniz'in karşı sahiline geçerek Moğollar ile birleşti. Daha sonra Moğolların izni ile babasının ülkesini istedi. Bazı Türk emirleri onu kendi hükümdarları olarak karşıladı, bazıları da aynı şekilde davranmak üzereydi. Fakat bu emirlerden biri olan Amourios, ona karşı savaşa başladı ve neticede o, Melik'i kovdu. Daha sonra Melik, İmparator'un yanına gitmeye karar verdi. O, Ereğli 'ye ulaştı ve bahar geldiği sırada buradan halen Nif'de olan İmparator'un yanına gitmeyi düşündü. Her ne kadar harekete geçtiyse de, oraya ulaşamadı. Fakat babasının ülkesini tekrar ele geçirmeyi denemek için geri döndü; Bundan kısa bir süre sonra ona karşı gizlice teşkilâtlanan bazı katiller tarafından öldürüldü "⁹.

⁷Bu ibâre bir anahtar vazifesi oluşturduğundan aynen naklettim : ταῦτα τον Ἀληνέπυρον εἰς ὄγκον ἀμούριον: Pakhmeres , II, s.330. ὄγκος (onkos) vakur, kibirli, haşmetli manasına da geliyor, bk. Liddell- Scott, Lexicon ; ἀμούριος (Amourios)'un burada bir sıfat olduğu âşikârdır ; Büyük harfle yazılmasına gerek olmadığından, Pakhmeres'i neşreden de buna uymuştur.

⁸Pakhmeres, II, s.591, ve özellikle s.611-12 ; kocası hakkında (bu makalede yersiz) bk. P. Wittek, *Yazıoğlu 'Ali on the Christian Turks of Dobruja "* , *Bulletin of the School of Orient and African Studies*, XIV, 1952, s.664-5.

⁹ Nicephori Gregorae, *Bizantina Historia*, ed. L.Schopen (CSHB, 1829) I, s.137.

1-Olayların Tarihi

Pakhmeres'in verdiği bilgiler Gregoras'ın çok kısa anlatımından sadece bazı önemsiz ayrıntılarla farklıdır. Fakat iki tarihçi olayların meydana geldiği sıradaki dönemin kronolojisi bakımından birbiriyle anlaşmazlığa düşerler. Pakhmeres, Masour'un babasının ölümünden sonra Kastamonu'ya gittiğini yazar ve bu sebeple tarihi 1278'den sonra olarak verir¹⁰. Ayrıca o, Masour'un , geçici bile olsa, Argun Han'ın teveccühünü kazandığına sevindiğini de belirtmekte, olaylar için başka bir "terminus post quem"¹¹ teklif ederek, Argun Han'ın tahta çıktığı yıl olan 1284 tarihini vermektedir¹¹. Pakhmeres, söz konusu olayları konu dışında nakletmekle birlikte, Argun Han'ın dönemi ile kısmen uygun düşen ve II.Andronikos dönemi ile ilgili bilgileri kaydettiği eserinin ikinci cildinde yer vermiştir.

Gregoras da olayları İzzeddin'in ölümünden sonraya yerleştirir. Fakat genç İmparator II.Andronikos tarafından ele geçirilen Aydın (Tralleis) şehrinin restorasyonu¹² ve VIII. Mikhael tarafından Sakarya (Sangarios) bölgesinin tahkimi öncesinde, oldukça önemsiz bir şekilde onlardan bahseden Gregoras, böylece o olayların tarihini 1280 yılı civarı olarak verir.

Her iki tarihçi de Selçuklu şehzadesinin Bizans bölgelerinde sığınacak yer aradığı sırada İmparator'un Nif'de bulunduğunu zikrederler." Daha sonra ortak İmparator II.Andronikos, 1280 yılı civarında bir süre için Nif'de ikâmet etti"¹³. Burada Pakhmeres ve Gregoras'ın yazdıklarını analiz etmek gereklidir. Bütün bunlardan sonra Argun Han'ın zikri Pakhmeres'in bir hatasına atfedilebilir ve her iki tarihçiye göre Nif'de ikâmet eden İmparator, ortak İmparator olabilir.

Bu son görüşler, iki İmparator'un ortak varlığını – zayıf da olsa – telkin eden her iki tarihçinin yazdıklarında yokmuş gibi görünüyor. Fakat , Pakhmeres'in hayatına ve eserine itibâr edilecek olursa , bu tamamen göz ardı edilmelidir.

¹⁰II.İzzeddin hakkında bkz. O. Turan, II. Keykâvus mad., *İslâm Ansiklopedisi*.

* Eserleri, zamanı bilinen olaylardan yararlanarak da tarihlemek mümkündür. Bunun için "terminus post quem" (sonraki nokta) terimi kullanılır. Anlamı , bir olay veya benzeri bir şeyin ortaya çıkmasından sonraki tarihtir." Terminus ante quem" (önceki nokta) ise bir şeyin ortaya çıkmasından yada yapılmasından önceki tarih manasındadır. Bk.Secda Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul 1990, s.151-153; Ayr.bk.Erendiz Özbayoğlu , *Latince Özdeyişler, Deyimler, Atasözleri*, İstanbul 1988, s.81-82.

¹¹B.Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Berlin 1955, s.77-83.

¹²Aydın'ın restorasyon teşebbüsünün tam yılı henüz belirlenememiştir : P.Lemerle, *L'Emirat d'Aydın,, Byzance et L'occident*, Paris 1957, s.255; Herhalde 1280 yılı civarında yapıldı; bk. Angeliki, E. Laiou, *Constantinople and the Latins : The Foreign Policy of Andronikos II, 1282-1328*, Cambridge, Mass.. 1972. s.24-5.

¹³Pakhmeres, I, s.474.

Pakhymeres, kilise ve saray hizmetinde bulunurken, olayların sadece çağdaşı değil, aynı zamanda yakın bir gözlemcisiydi. İstanbul'daki saray çevreleri için Argun Han sadece bir Moğol Hakanı değildi : Onun babası Abaka Han (1265-82) , VIII.Mikhael'in gayrimeşru kızkardeşinin kocası idi¹⁴. Daha da önemlisi, Pakhymeres'in sürekli zaferle sonuçlanan Türk ilerleyişinden Anadolu'yu kurtarmak niyetinde olan VIII.Mikhael'in son gayretleri hakkındaki rivâyetleri özellikle tafsilatlı anlatılmıştır. Bilindiği gibi, VIII. Mikhael, bütün dikkatini batının genel meseleleri üzerine yoğunlaştırmıştı. Zirâ, hükümdarlığının son yıllarında batı , ciddi bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Bununla beraber İmparator, İstanbul'da Papalık elçilerini karşılamak, kiliselerin birleşmesine karşı olanları yok etmek, Sicilyalı Vespers'ların entrikaları ve Arnavutluk'daki savaşla çok meşguldü. Bütün bunların yanında VIII. Mikhael, Türkler'in ilerleyişini uzun süre görmezlikten gelemezdi¹⁵. Pakhymeres, İmparator'un doğu vilâyetleri ile alâkalı olarak icrâ ettiği birçok faaliyetlerini nakleder : "VIII. Mikhael , ilk önce oğlu ve ortak İmparator II.Andronukos'u Menderes (Meander) bölgesine gönderdi. Andronikos'un oradaki başlıca meşguliyeti Aydın'ı yeniden inşa ve iskan etmektir. Fakat Türkler, Andronikos Nif'de iken kısa sürede burayı fethettiler. Az sonra İmparator, Sakarya bölgesinin tehlike içinde olduğunu haber alınca, Boğazın karşı yakasına geçti. Düşmana karşı yürüyüşünden önce Asya sahilinde bir süre ikâmete mecbur oldu. İmparator'un burada kalışı sırasında Pakhymeres, ona katılmak üzere yanına gitmiş, böylece her gün İmparator'un refakatinde bulunma fırsatı yakalamıştı. Daha sonra İmparator Sakarya bölgesine geldi ve burayı tahkim ettikten sonra İstanbul'a döndü. Aynı yıl II.Andronikos, Anadolu'dan geri döndü. VIII. Mikhael'in öteki oğlu Konstantine, babasının yerine Anadolu'ya geçti. II.Andronikos'a Anadolu'da bulunduğu sırada refakat eden ve onun İstanbul'a dönüşünde ise burada kalan karısı, kısa bir süre sonra öldü. Onun cenaze töreni İznik (Nicaea)'de yapıldı ve böylece Mikhael , Bithynia'nın merkezine gitti. II.Andronikos ise Doğu vilâyetlerini yeniden ziyaret edecekti. Baba ve oğul bir süre için Asya sahilinde kamp kurdular. Mikhael'in başkente dönüşünden sonra ona Sakarya bölgesinin Türkler tarafından tahrip edildiği haberi ulaştı. Bunun üzerine o, Türklere karşı son seferini açtı. Sakarya'ya kadar yürüyüşünden sonra, Bursa'yı ve daha sonra istihkâmları teftiş etmek için Ulubat (Lopadion)'ı ziyaret etti "¹⁶.

¹⁴Steven Runciman, *The Ladies of Mongols*, Εἰς μνήμην Κ. Αμάντων, Athens 1960, s.48-50; krş. Βασιλεύς πρὸς τὸν οἰκετὸν γαμβρὸν, τὸν τῶν Ἀτταρίων λεαιπς (ονταδιά τουρκίας ὑποκριμὴ νησαύτῳ

:C.Gianelli, *Lerecit d'une mission diplomatique de Georges le Metochite (1275-1276) et le Vat.Gr,1716, Scripta Minora*, Rome 1963,s.91-111 ; R.J.Loertz, *Notes d'histoire et de chronologie byzantine, et Byzantina Franco- Graeca*, Rome 1970, s.438-9.

¹⁵D.J.Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258-1282*, Cambridge, Mass. 1959, s.305-71.

¹⁶Pakhymeres, I, s.468-74. 483,494,500-5,523; D.M.Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, London 1972, s.91-3.

İmparator ve ortak İmparator'un faaliyetleri hakkında bu bilgiler oldukça doğrudur. Bundan başka, Pakhymeres'in bizzat bir gözlemci olduğu özellikle belirtilmelidir. Yukarıda nakledilen olaylar ile ilgili olarak Nif'i ziyaret etmek isteyen Selçuklu şehzâdesi hakkında üstü kapalı dahi olsa herhangi bir bilgi yoktur. Neticede, Ali ve Masour ile ilgili konu dışı açıklamayı yaptığı zaman Pakhymeres'in olayları farklı bir tarihte kaydettiği farzedilebilir. Anadolu ve İstanbul arasında İmparator ve oğullarının bütün bu gidiş gelişleriyle alâkalı olarak Pakhymeres'in verdiği bilgiler, Gregoras'ın benzer rivâyetleriyle tam bir tezat içindedir. Gregoras üç olaydan bahseder : Birincisi, Sakarya sınırına İmparator tarafından düzenlenen sefer, ikincisi bu bölgenin tahkimi, üçüncüsü ise, II.Andronikos'un boş yere Aydın'ı yeniden imâr teşebbüsü ki daha sonra bu şehir Türkler tarafından fethedilmiştir¹⁷.

İki yazarın verdiği bilgiler arasındaki farklılık kolaylıkla izâh edilebilir : Pakhymeres, Anadolu'daki olaylara olan kuvvetli alâkası ile yakın bir çağdaş gözlemci olarak başladığı eserinde kendisince önemli farzettığı kraliyet ailesinin bütün faaliyetlerini inceleyerek yazmıştır. Gregoras, çok daha sonra, Anadolu'nun kaybının kesinleştiği bir sırada yazmaya başlar ve bu sebeple öteki kaynakların bir özetini verir.

Netice olarak, aşağıdaki açıklama Gregoras'ın eserindeki karışıklık itibarıyla verilebilmiştir: Gregoras, eserinin kaynaklarından birinde, Sakarya ötesinde Kastamonu'daki Ali'nin babasının faaliyetiyle ilgili malûmat bulmuştur. O, belki de bu bilgileri kendi kaynaklarından biri olarak kabul etmiş olduğu Pakhymeres'in eserinde buldu¹⁸. Ayrıca olayları Mikhael'in Sakarya bölgesine düzenlediği sefer ile bağlantılı olduğunu düşünerek, hikâyesini daha insicamlı yapmak için bu bölümü kendi tarihinde ilgili kısma yerleştirdi.

Eğer, Pakhymeres'in eseri onun kaynağı ise, onun eserindeki karışıklığın bir başka konu ile uğraşmak zorunda olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Pakhymeres'in eserinde Ali'nin ailesi ile ilgili hükâye konu dışı olarak verildiğinden, bu durum belki de aynen tekrarlanmış olmalıdır.

Bu sebeple, sadece Pakhymeres esas alınarak olayların tarihlenmesine teşebbüs edilmelidir. İmparator'un Nif şehrinde bulunduğu ifadesi bize müsbet olarak yardım edecektir. II.Andronikos'un İmparator iken Anadolu'da 1290-1293 tarihleri arasında seyahat etmiş olduğu bilinmektedir : O, ilk önce Sakarya istihkâmlarını teftiş etmek maksadıyla Bithynia'ya gitmiştir, daha sonra İznik ve Ulubat'ı ziyaret eden İmparator, son olarak iki yıl kaldığı Nif şehrine ulaşmıştır¹⁹. Bu olayların ,1290-93 devresine tam emniyetle yerleştirilebileceği düşünülebilir.

¹⁷Gregoras, I, s.138-40 ve 42.

¹⁸Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, s.451.

¹⁹Laiou, a.g.e.,s.79.

2-Amourios Kelimesi

Pakhymeres, Ali'nin kahramanlıklarından sonra **amourion** rütbesine yükseldiğini, eski ve karışık üslubuyla zikreder: Biz burada bir isim değil unvan üzerinde duruyoruz²⁰. Yukarıda bahsedilen terim, ἀμούριος (amourios) kelimesi ὄγκος (ogkos) isminin sıfat olarak nitelendirilmiş terkididir. Sıfatın sonundaki -ιος (-ios) eki, eski Grekçede çok yaygındır. Bu ek kaldırıldığı takdirde, geri kalan kelime ἀμούρ (amour) yani Arapça-Türkçe bir unvan olan *emir* kelimesini hatırlatmaktadır. Bizanslılar 'ın çok aşına olduğu bu unvan, genellikle ἀμυράς (amiras) şeklinde Grekçeye çevrilir²¹. Fakat Pakhymeres ἀμυράς (amiras) terimini asla kullanmaz ve o, komşu Türk emirlerinden bahsederken ya eski Grekçede geçen σατράπης (satrapes) veya περσάρκης (persarkhes) tâbirlerini kullanır²². Böylece emiri, ἀμούρ (amour) ile tercüme etmek, Pakhymeres'in kendi terminolojisini inkâr etmez. Gregoras'ın dahi ἀμυράς (amiras) tâbirini kullandığına dikkat edilmelidir.

Diğer taraftan, Mesothinia'yı tahrir eden bir Türk strategos'u olarak tanımlanmış olan Ἀμούρης (Amouras), Pakhymeres tarafından da zikredilmiştir²³. Bu sonraki olayda Pakhymeres'in, Καῖσαρ (kaesar)'dan Κοισάριος (kaisarios) veya στρατηγός (strategos)'dan στρατήγιος (strategios)'a benzer şekilde, Ali olayında da bir sıfat yaptığı gibi, Arapça unvanın sonuna -ης (-es) eki getirerek nasıl Grekçe bir isim türettiği de görülebilir.

Pakhymeres'in metninde Amourios, sadece ὄγκος (ogkos) ismini niteleyen bir sıfat olarak görünmüyor. Ali'nin ismini (Ἀλῆς Ἀμούριος) takip eden bir sıfat olarak iki kere karşınıza çıkmaktadır²⁴. Ayrıca, Amourios da denilen Ali'nin babasına izâfeten bir isim (Grekçe gramerde genelde bir şahıs) yerine bir sıfat olarak da kullanılmıştır. Pakhymeres'in Ἀμούριος (Amourios) un üyelerinden biri olduğu bu aile hakkında bilgi

²⁰Bu görüş, Profesör C.Cahen tarafından ortaya atılmıştır. Bk. *Questions d'histoire*, s.157.

²¹Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II. S.66-8.

²²Onların satrap dedikleri Perslerin önde gelenleri...τούς προύξοντας τῶν τῆδε περσῶν, οὓς δεσπότης ἐκεῖνοι καλοῦσι

Pakhymeres, II, s.328; krş. Efesos Pers valisi Sasan tarafından terk ediliyor..

II, s.591; Satrap olan İshak Melek, buna περσάρκης (Persarhes-Pers valisi) de denirdi, II, s.591.

²³Pakhymeres, II, s.346. Bu sonuç yani Arapça emir unvanını Grekçeye bir başka yolla çevrilerek oluşturulan Ἀμούρης (Amoures), τῆς ἀσματος τοῦ Ἀρμουρη (Asmatouramuri) adı altında bilinen Bizans epik halk şiirine bakılarak da araştırmak muhtemelen yararlı olabilir. Ἀμούρης (Amoures) adının birçok manası olduğu ileri sürülmüştür ; bk.G.Veloudis'in konuyla ilgili bibliyografyası, *Das Armourislied und Omar al-Aqta*, Bz, LVIII, 1965, s.313-19. Veloudis, arapça Umur adının Grekçe çevirisi olduğunu düşünerek Ἀμούρης (Amuris)'in bir başka şeklinin (Armuris) olduğunu ileri sürmüştür. Pakhymeres'in eserinin bölümleri incelendikten sonra kanaatimizce Ἀμούρης (Amiras) teriminin bir diğer şeklinin Ἀμυράς (Amuris) olduğu şeklindeki Kalonaros'un görüşü doğru olabilir : P.Kalonaros, Valiseos Digenis Akritas, II, Athens 1941, s.213.

²⁴Pakhymeres, II, s.327 ve 332.

sahibi olması gerekmektedir. Çünkü üyelerinden biri olan Nasireddin birkaç yıl rehine olarak İstanbul'da bulunmuştur. Pakhymeres'in metninden Ali'nin babasının bir emir (- satrapes) olduğu aşikârdır. Fakat o, Pakhymeres tarafından ἀμοῦριος (Amourios) (bir emir) olarak adlandırılmaktadır. Sonra Ali de aynı şekilde nitelenmiştir. Sıfat, açıkça bir tâzim tâbiri şeklinde Pakhymeres tarafından ince bir nüansla kullanılmıştır. O halde bu kelime sadece **emir** kelimesinden çok daha fazla bir şeyi imâ eder ve onu diğerlerinden ayırt etmek için aileye bağlanmış olmalıdır. Bu son netice Kastamonu'lu ailenin menşeiini tesbit etme teşebbüsümüz sırasında bir başlangıç noktası olarak işe yarayacaktır.

3- II. İzzeddin'in oğlu Μασούρ (Masour) adı

Bu isim tarihçiler tarafından Pakhymeres'in (veya onun eserini kopya edenlerin) Mesud hakkındaki bir hatası olarak kabul edilmektedir²⁵. Bu sebeple tarihçiler, onun kimliğini 1284 tarihinde bölünen Selçuklu tahtına çıkmış olan Mesud ile tesbit edebilmişlerdir. Bu kimlik tesbiti Pakhymeres'in, babasının ölümünden sonra Karadeniz'in karşı sahiline geçen Selçuklu şehzâdesi meselesiyle ilgili bir ifâdesine dayandırılmaktadır. Selçuklu şehzâdesi Kastamonu'ya geldiğinde Argun Han'ın onayı ile babasının vârisi olarak bu bölgeler üzerinde hüküm sürmeye başladı. Bu gerçekler II. Mesud'un hayatı ile belirsiz şekilde bağlantılı olmalıdır. Bundan ayrı olarak not edilen Pakhymeres'in ifâdesinde, birkaç yıl sultan olan II. İzzeddin'in oğlu hakkında yazdığını imâ ediyor. Pakhymeres, II. İzzeddin'i sık sık sultan olarak nitelerken, Selçuk şehzâdesinden hiçbir suretle sultan olarak değil, onu bir *Melik*²⁶ olarak (II. İzzeddin'in bütün oğulları tarafından kullanılan bir unvan) zikreder. Pakhymeres, çok geçmeden Moğolların ondan yüz çevirdiğini ve muhalifi Amourios'a askerî yardım teklif ettiklerini de kaydeder. Böylece şehzâde Bizans'a kaçmaya mecbur kalmıştır. Her ne kadar Mesud'un Moğollar ile münasebeti ve hükümdarlık dönemi ile ilgili birçok Doğu kaynağı varsa da Mesud'un hayatında böyle bir olay diğer hiçbir kaynak tarafından beyan edilmemiştir. Pakhymeres son olarak, şehzâdenin Kastamonu'da öldürülme meselesini kaydeder : Fakat bilindiği gibi, Mesud'un hayatı bu şekilde sona ermemiştir .

Diğer taraftan, Pakhymeres'in İzzeddin'in ailesi hakkında epeyce bilgiye sahip olduğu söylenebilir. Nitekim İzzeddin ve ailesinin Bizans İmparator'undan sığınma talebi istemiş oldukları ve ilk önce Nif'de sonra İstanbul'da ve son olarak da Enez (Ainos) 'de ikâmet ettikleri bilinmektedir. Pakhymeres'in belirttiği gibi, İzzeddin Enez'den Μασούρ (Masour) ile birlikte Kırım'a kaçtı. Ancak ailesinin diğer üyeleri Bizans ülkesinde – ki bunların bazıısı Berroia (Veroia – Tesalya'nın batısı)'da ve bir

²⁵Masour'un Mesud olduğunu ilk defa öne süren J.Mortmann'dır. *Über das Türkische Fürstengeschlecht der Karasi in Mysien*, *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1911, s.4.

²⁶Melik hakkında bk.Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, s.187.

oğlu Melik Konstantin de İstanbul'da – kalmışlardı²⁷. Pakhymeres'in Μασούρ (Masour) hakkında bilgiye sahip olduğu muhakkaktır: Gördüğümüz gibi, Μασούρ (Masour) 1290-1293 yılları civarında ikinci defa Bizans'a kaçmaya mecbur olduğunda İstanbul siyasetine epeyce karışmış bulunmaktaydı.

Tarihî delilin tezatından ayrı olarak, Arapça Mesud isminin Grekçe Μασούρ (Masour) transkripsiyonu altında görmek için açık bir sebep yoktur. Μασούρ (Masour)'un Arapça Mansur ismi olması çok daha muhtemeldir. Pakhymeres'in eserinde yer alan (Masour) ismi bu şekliyle Bizans metinlerinde de mevcut olduğundan bu isim karşınıza ilk defa çıkmamaktadır. Nitekim Selçuklu emiri Kutalmış'ın bir oğlu, Nikephoros Bryennios'un tarihinde Μασούρ (Masour) olarak geçmektedir²⁸. A v (A s) 'nin önüne gelen ασ (a n) hali Bizans tarihçileri tarafından kullanılan dil olan eski Grekçedeki birleşmelere çok uygun değildir. Çoğul halde -σ- (n) harfi gelen bir ikinci -v- (s)'ye uydurulmuş veya tamamen atlanmıştır. Menşur, sözgelisi Bizans hazine-i evrakına benzer durumda olan Bizans sarayına mensup bir tarihçi tarafından Μασούριον (Mausourion) olarak çevrilmiştir²⁹. Böylece Μασούρ (Masour)'u Mesud farzetmenin yerine onun Mansur olduğunu kabul edelim ve onun kimliğini tayin etmeye çalışalım. II.İzzeddin'in bu isimde meşhur bir oğlunun olmadığı gerçektir. Ancak sultanın birçok oğlu vardır ve kaynaklar onların isimleri ve faaliyetleri hususunda büyük karışıklığa sebep olmaktadır. Pakhymeres'in verdiği bilgileri özetlersek: 1290-93 yılları arasındaki bir zamanda İzzeddin'in Mansur denilen bir oğlu Argun Han'ın teveccülünü kazanarak Kastamonu'ya hâkim olmuştu. Türk emirlerinden bir kısmı orada onun hâkimiyetini kabul ettiler. Fakat onlardan biri ve muhtemelen seçkin bir aileye mensup olan Amourios, Moğollar'ın desteğiyle ona karşı savaşa başladı. Mansur bir süre için yenilmiş durumdayken, sonunda başarılı oldu ve Amourios katledildi. Daha sonra Amourios'un oğlu Ali , Türklerle ittifâk ederek Mansur'u öldürdü.

Doğru kaynaklarında Kastamonu tarihi çerçevesi içinde bilinen olaylar. Pakhymeres tarafından kaydedilen bu olaylara uygun düşüyor mu ?

Bu soruyu açıklığa kavuşturmak için İslamî Anadolu tarihinin bir taslağı ve özellikle Pakhymeres'in kaydettiği olayların zamanına uygun düşen 1290-93 yıllarındaki Kastamonu tarihinin bir özetini vermek lüzumludur. Moğol istilâsı , bir yandan Selçuklu ve Hristiyan bölgeleri arasındaki sınır vilâyetlerinde yerleşmiş olan Anadolu'daki Türkmen nüfusunun büyük ölçüde göçüne ve bir yandan da Selçuklu Devleti'nin tedricen parçalanmasına sebep oldu. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Selçuklu

²⁷II.İzzeddin ve ailesinin maceraları hakkında bk.P.Witteke, *Yazıcioghlu 'Ali*, yukarıda not 8, s.639-63, XIV.yüzyılda II.İzzeddin'in Berrioia'daki neslini ele alan bir çalışma hakkında bk. E.A.Zachariadou, Χριστιανού Απόγονοι του Ισσεσιν και καουσ Β' ατι) Βέρροια, Makedonike, VI (1964-5), 62-74.

(II.İzzeddin Keykavus'un Berrioia'daki Hristiyan Ataları), VI, 1964-5, s.62-74.

²⁸Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, s.183.

²⁹Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, s.199.

Devleti ya bölündü veya Moğolların yüksek hâkimiyeti altında bir sultanın ismen idaresinde kaldı. Bununla beraber, Türkmenler yeniden kuvvet kazandılar. Moğol istilâsından önce Türkmenler, bazı tehlikeli olaylara rağmen Selçuklular tarafından tamamıyla kontrol altında tutulmaktaydılar. Fakat Selçuklular'ın Köseadağ mağlubiyetinden sonra durum değişti. Türkmen reislerinin bazıları bu durumdan istifâde ederek tamamen bağımsızlıklarını kazanmaya çalıştılar. Diğerleri IV.Kılıç Arslan ve II.İzzeddin arasındaki mücadele esnasında siyasi gelişmelerin kaderinde önemli rol oynadılar: Bunlardan birincisi, Moğollar'ın desteğini sağlarken, ikincisi Türkmenlerin sempatisini kazanmıştı. Ahmed yani *Cimri* ve Alaeddin Keykubat gibi sahte veya hakiki Selçuklu şehzâdeleri, Selçuklulara ve onların yüksek hâkimi Moğollara meydan okuyarak, bu Türkmenlere sığındılar. Fakat onların isyanları bastırıldı³⁰

Kastamonu, bir sınır vilâyeti olarak yeni durumun bütün sonuçlarına katlandı. XIII.yüzyılın ortasında bu şehir "*Türkmenlerin başkenti*" olarak vasıflandırıldı. 1291'den önce bütün sınırların uç beyi, Muzaffereddin Yavlak Arslan 'dı. En az üç kuşaktan beri Selçuklu ailesine bağlanmış olan Yavlak Arslan asil bir aileden gelmekteydi. Ayrıca büyükbabası ve babasının bir mirasçısı olarak bu toprakları elinde tutmaktaydı. Büyükbabası olan Melikü'l-ümerâ Emir Çoban, beylerbeyi ve büyük sultan Keykubad zamanında muhtemelen eyâletin valisi idi. 1292 yılı civarında, Kastamonu bölgesinde bu dönemin tipik bir isyanı kaydedilmektedir. İsyancı bir Selçuklu şehzâdesidir. 1284'den beri Selçuklu tahtında bulunan II.Mesud'un kardeşi ve II.İzzeddin'in oğlu olan bu şehzade, Kastamonu Türk emirleri tarafından desteklenmiştir. Meşrû sultana sadık olan Yavlak Arslan karışıklıklar sırasında öldürülmüş, fakat isyan bastırılmıştır³¹.

Bu isyan hakkında fazla bir şey bilinmiyor: Bundan başka Doğu kaynakları tarafından verilmiş olan bilgiler de karışıktır. II.İzzeddin'in isyancı oğlunun tam adı meçhul veya II.İzzeddin'in sayısız oğullarının herhangi birini onun kimliğiyle bağdaştırmak için ileri sürülen çalışmalara rağmen en azından belirsiz kalmıştır³².

Pakhmeres'deki malûmat açıkça bu isyanla alakalıdır. Onun bu konuyla ilgili hikâyesi hiçbir surette kesin veya tafsilâtlı değildir. Zirâ, Pakhmeres'in maksadı Kastamonu'da ne meydana geldiye onu nakletmek değildi. Aksine Bizans İmparatorluğu'nun düşmanları arasından biri olan Ali'nin geçmişinin kısa bir hikayesini vermektir. Fakat bir kere, olaylar kendi kronolojik konteksi içine yerleştirilmiş olsa, onları anlayabiliriz. II. İzzeddin'in oğullarından Μασοῦρ (Masour) denilen biri,

³⁰The Cambridge History of Islam, I, Cambridge 1970, s.248-53 (O.Turan); Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s.234-48 ve 270-303.

³¹Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s.243 ve 310-11; Ayn.mlf., *Questions d'histoire*, s.153-4.

³²Bk.O.Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s.9-12 ve 32- 33 ; Ayn.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s.608-9; krş., Wittek, *Das Fürstentum Menteseche*, s.22, n.2.

Kırım'dan Kastamonu'ya geçer. Argun Han, kardeşi Mesud sultanlıkta hüküm sürdüğü sırada vilâyeti yönetmesine izin verir. Bu durum tarihî bir gerçek olarak kabul edilebilirdi. Zirâ, Moğol siyâsetinde böyle bir örnek vardır: Argun'un babası Abaka önceki yıllardan birinde Selçuklu tahtını III.Keyhüsrev'e bırakırken, Karaman bölgesini idare etme hakkını Mesud'a bağışlamanın faydalı olabileceğini düşünmüştür³³. Mansur'un Kastamonu hâkimiyeti, Argun Han'ın ölümünden yani 1291 Mayısından önceye yerleştirilmelidir.

Mansur'un oradaki hâkimiyeti Türk (yani Türkmen) emirlerinin bir kısmının yardımı ile meydana gelmiş ve yukarıda tasvir edilen dönemin şartları olağanüstü bir olay gibi verilmiştir. Pakhmeres, Mansur'un isyanından bahsetmez, fakat onun hikâye ettiği gibi Mansur'un sabık efendileri Moğollar, birdenbire onunla birlikte savaşmak için askerî yardım teklif etti. Ancak Selçuk şehzadesinin davranışı onların beklemediği bir şekilde Moğollara karşı tavır alınmasıyla neticelendi. Mansur, ilk defa mağlup olduğu zaman, Bizans İmparatoru'na kaçtı, fakat yarı yolda İmparator tarafından iyi karşılanmayacağını anladı. Sebep açtı. İmparator, en tehlikeli düşmanları Türkmenler olmasına rağmen, Moğollar ile iyi ilişkilerini muhafaza etmek istiyordu³⁴. Böylece Mansur, oldukça başarılı bir isyanı sürdürdüğü yere geri dönmeye mecbur oldu. Belki Mansur, İlhanlı tahtını ele geçirmek için kısa bir mücadele maksadıyla Argun'un ölümünü takiben Anadolu'dan Moğol kuvvetlerinin geçici olarak geri çekilmesiyle bir avantaj sağlayabilirdi³⁵. Fakat bu sadece bir teoriydi.

Pakhmeres'e göre, Kastamonu'da Mansur'un başlıca muhalifi Amourios'dur. Yavlak Arslan ile onun kimliğini tesbit etmek hatalı bir düşünce değildir. Ayrıca Profesör Halil İnalçık tarafından teklif edilen bir kimlik tesbitinde denildiği gibi oldukça cesaret verici bir durumdur³⁶. Bunun sebebi, Pakhmeres'in açıkca onu Amourios olarak nitelendirmesidir: O, Emir Çoban neslinden biri dışında devrin diğer emirlerinden hiçbirine benzemezdi. Bundan başka, onun büyükbabası , asıl adı ile lakabı arasına emir unvanını eklemişti. Yavlak Arslan**** meşru sultana sadık kaldı ve

³³Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s.294.

³⁴Laiou, a.g.e., s.175-6.

³⁵Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s.298.

³⁶The Cambridge History of Islam, I, s.267. Yavlak Arslan'ın sonu ile ilgili olarak Doğu kaynaklarında bazı karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Önemli bir kaynak olan Aksarayî eserinde, karışıklık esnasında Yavlak Arslan'ın babasının öldüğünü zikretmektedir. Bk.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.612, n.11.

*** Y.Yücel (*XIII.-XV.yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s.46-7)'e göre Melik Mansur , Melik Kılıç Arslan, Amurius (Emir Bey) de Muzafereddin Yavlak Arslan(1280-1291)'dir. O.Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s.613) ise Ereğli ve oradan da İstanbul'a kaçan Melik'in ,Mesud'un kardeşi Ferâmuruz olduğu görüşündedir. Z.V.Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.325), Rükneddîn Keyümers'in Sultan Mesud ile geçinemeyince Ereğli ve İstanbul'a kaçtığını yazıyor.

Moğolların yardımı ile isyancılara karşı savaştı. Fakat durumunu sağlamlaştırdıktan sonra direnmekten vazgeçerek diğerinin hizmetine girmeyi denedi. Ancak oğullarıyla birlikte katledildi.

Daha sonra oğlu Ali ortaya çıktı. Aile geleneği ile bağıını kopardı ve Türkmenler ile birleşti. O, bu yolda harekete geçerek, ailesinin intikâmını almasının en yüce görevi olduğuna inandı. Diğer taraftan, Pakhymeres'e göre, bütün Türkmen reislerinin Mansur'un tarafında yer almadığı hatırlanmalıdır. Ali, Mansur'u öldürdü. Olaylar 1292 yılından erken bir tarihe yerleştirilmelidir. Zirâ bu tarihte isyanının sona erdiği bilinmektedir³⁷

Ali, bu başarısından sonra Türkmenlerle birlikte, Bizans arazilerini tahribe başladı. Artık, gerçek bir uç gazisi idi. Koyunhisar savaşıdan hemen önce, Bizans İmparatoru ile barış halinde idi. Fakat Menderes bölgesinden birçok Türk'ün de katıldığı Osman Bey'in ordusu gördüğü zaman, kendini daha fazla engelleyemedi ve Osmanlı kuvvetlerine katıldı³⁸. Üç yıl sonra Bizanslılar ve Moğollar arasındaki münasebetler daha yakınlaştığı zaman, II.Andronikos'dan Sakarya yanındaki araziye talep ederek, Bizans hizmetine geçme isteğinde olduğunu gösterdi³⁹.

Ali'nin erkek kardeşine gelince, Doğu kaynaklarına göre, Yavlak Arslan'ın lakabı Hüsâmeddîn veya Nasireddîn olan Mahmud adında bir oğlu vardı⁴⁰. Kanatimizce hâkimiyetini kurduğunda lakabı Nasireddîn idi. Pakhymeres'in İstanbul'da birkaç yıl rehine olarak kaldığını belirttiği Nasireddîn ile bu şahsın kimliği bağdaştırılabilir. Çünkü İmparator tarafından rehine olarak alıkoyulduğu ve Kastamonu'da hazır bulunmadığı için yeterince şanslı olarak, hayatta kaldı ve Mansur'a yapılan aile ziyaretinin ölümcül kaderi içinde yer almadı⁴¹. Çoban'ın torunları ve Amourios'un oğulları Nasireddîn ve Ali olmalıdır ve Gregoras'a göre, Amourios, 1300 yılı civarında Paflagonya ve Sakarya arasındaki bölge üzerinde hüküm sürmekteydi⁴².

Bu sebeple Pakhymeres'in verdiği bilgiler, Doğu kaynakları ile birbirine uymaktadır ve belki de tamamen güvenilirdir. II.İzzeddîn'in hiç olmazsa bir oğlu Melik Konstantine ve Yavlak Arslan'ın bir oğlu Nasireddîn, Pakhymeres zamanında İstanbul'da yaşadılar. Uç beyi ve eski sultanın (her ikisinin de babaları çok sayıda erkek çocuğa sahipti) aileleri ile ilgili haberler başkente ulaşmış olmalıdır. Esasen, Bizans

³⁷ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s.298-9; krş. *The Cambridge History of Islam*, I, s.267.

³⁸ Pakhymeres, II, s.332-3.

³⁹ Pakhymeres, II, s.459-60; krş., Laiou, a.g.e., s.176.

⁴⁰ Cahen, *Questions d'histoire*, s.154.

⁴¹ 1273-1275 yılları arasında Bizanslılar, Paflagonya Türklerini yenilgiye uğrattılar. Belki Nasireddin, bu sırada bir esir olarak ele geçirilmiştir; R.J.Loertz, *Memoire d'Oguer, protonotaire, pour Marco et Marchetto nonces de Michel VIII Paleologue aupres du Pape Nicolas III, Byzantina et Franco-Graeca*, s.561.

⁴² Gregoras, I, s.214-15.

Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi

kronik yazarları, karmakarışık usıplarıyla Doğu kaynaklarındaki bilgileri, kendi arkaik dilleriyle eserlerine aktarıırken bunları sanki yeni bilgilermiş gibi göstermeye çalışmışlardır.

